

dásra, és ugyancsak az okok a hitnek is elég támasztékai. Hiszem azt, hogy az az emberfajta, amely épségben kibírta a sötétben lappangás századait, képes arra is, hogy romlatlan ösztönnel építsen akkor is, ha napvilágra kerül.²⁶

S ez a hit hamarosan valósággá is válhatott, amikor annak az országnak a fiai, ahol a parasztság emberi felszabadulása elkezdődött, mivel a munkás megszűnt rab-szolga lenni, minket is napvilágra segítettek.

S ha negyven évvel ezelőtt a Márciusi Front programját Féja Gézáék, Erdei Ferencék a tetemrehívó márciusok nevében hirdethették meg, ma a minduntalan megújuló, győztes márciusok sodrában elégtétellel mondhatjuk: a szocialista Magyarország elődeinek negyven évvel ezelőtti kívánságait, óhajait, vágyait is beteljesítette és végrehajtotta.

Annak következtében, hogy azóta is forradalmi átalakulásunk vezető ereje: marxista-leninista pártunk olyan közösségi szocialista társadalom megteremtésére kovácsolta össze átalakuló, életmódjában, erkölcsében, tudatában, gondolkodásában, társadalmi helyzetében mindinkább magasabb szintre lépő munkásságunk és parasztságunk energiáit, amely most már az egykori két kismimizett népi osztály érdekeinek összeötvöződésén alapszik. *Annak szolgálatában*, hogy felszabadult dolgozó osztályaink véglegesen és történelmünk során első ízben végérvényesen honra leljenek a mostohaanyából édesanyává változott hazában.

És ennek a történelmi súlyú, méretű s jellegű vállalkozásnak az erőfeszítéseit táplálják és táplálhatják győztes jelenünket előkészítő múltunk sugarai — ahogy Féja Géza írta —, az egykori szorongatottság kiobbantotta értékei. S mivel korábbi, 32 évvel ezelőtti történelmünk során az ilyen értékeket teremtő lángolások csak a szorítások gyöngülésekor lobbanhattak fel. napjainkban, a történelmi szorítások megszűntével arra kell törekednünk, hogy az egykori időnkénti lángolásokat a fejlett szocialista társadalom állandó, éltető tüzeiként szítsuk magasra.

Dr. Korom Mihály:

A Márciusi Front és a függetlenségi mozgalom

Az emlékülésre megadott témám jogosultsága mindenekelőtt bizonyításra szorul. Hiszen formailag, szűkebb kronológiai értelemben, amikor a Márciusi Front néven kialakult és tevékenykedett ez a sajátos alakzat — akkor a függetlenségi mozgalom még csak alapozódott Magyarországon. A kiterbélyesedéskor viszont a Márciusi Front elnevezés már nem egy élő, aktív szervezet neve. Témám megkérdőjelezését látszik alátámasztani az évfordulóval kapcsolatos egy-két tanulmány és visszaemlékező álláspont is, amelyek úgy fogják fel a Márciusi Frontot, hogy annak történelme, szerepe 1938-ban, 1939-re végetért.

Kérdés az, végetért-e a Márciusi Front név alatt kialakult mozgalom akkor, amikor azt a nevet már nem használták, nem használhatták? Vagy a mozgalom a kor szűksége és lehetőségei közepette beleolvadt egy nagyobb, teljesebb nemzeti frontba!?

Hogy megnyugtatóan válaszolhassunk e kérdésekre, meg kell vizsgálnunk röviden, hogy a Márciusi Front a 30-as éveknek milyen jelensége volt, milyen a történelmi helye és fejlődési útja a háború előtti és alatti pozitív mozgalmak között. A Márciusi Front megítélése kapcsán korábban is, de részben még ma is két szélsőséges, illetve az ezekhez való átmeneti álláspont mérkőzgetett és mérkőzget egymással. Az *elsőnek* a lényege az, hogy a Márciusi Front tulajdonképpen csak a kommunisták tevékenységének eredménye, illetve minden, e mozgalomban mutatkozó pozitív eredmény az illegális párt szervezőmunkájának a következménye. Ez az álláspont igen túlzónak tűnik, szubjektív megközelítést rejt magában. Eredetét a 40-es évek végéről az 50-es évek elejéről származtatja. A *másik* szélsőséges nézet — amely korábban is létezett ugyan, de reneszánsza főleg a nyugaton most megjelent cikkekben, visszaemlékezésekben található — az ti., hogy a Márciusi Front kommunisták,

²⁶ Erdei Ferenc: *Parasztok*, Bp., év nélkül, 212. old.

szocialisták nélküli tevékenység eredménye, sőt van olyan nézőpont is nyugaton, amely azt kívánja bizonyítani, hogy kifejezetten ellenükre való volt. Ez az álláspont is legalább annyira szubjektív, mint az előző, azzal a különbséggel, hogy a mai antikommunista propaganda céljait is szolgálja.

A valóságban a Márciusi Front nemcsak a szubjektív szféra tevékenységének a terméke, hanem az 1930-as évek ellenforradalmi Magyarországa roppant szociális, társadalmi, gazdasági feszültségéből objektíven fakadó jelenség. Az 1930-as évek Magyarországot jellemző, az élet legkülönbözőbb területein jelentkező válság az évtized végén valamennyi irányzatú és eszmei, szellemi, valamint politikai területen megmutatkozott. Ennek az objektív társadalmi mozgásnak az egyik visszatükröződése a túlnyomórészt szellemi szférákban tevékenységet kifejtő Márciusi Front is. Az érintett objektív társadalmi-gazdasági helyzet mozgósította a régi és az új erőket, önálló mozgásra sarkallta a népi értelmiség egy részét is, mégpedig a demokratikus szellemi mozgalom kialakítása irányában.

A kommunisták egy része felismerte ezt a fejlődési irányt és megpróbálta tudatos politikai mozgalomná fejleszteni. Azonban az illegális kommunista párt kapcsolódása a Márciusi Fronthoz nem volt teljesen egysíkú, ellentmondások nélküli. A hivatalos pártvezetés ugyanis az 1930-as évek közepén még el volt foglalva a már régen túlhaladott stratégiai irányvonal felszámolásával. Ennek középpontjában pedig a szocialista célok, nem pedig a demokratikus feladatok álltak. Csak az 1930-as évek második felére, 1936 végére, 1937—1938-ra munkálták ki a párt új politikai irányvonalát, amely most már határozottan az antifasiszta célt, a demokratikus átalakulást szabta meg programként. Így a Márciusi Front verbuválódása időszakában zömmel a felső kapcsolatokkal újfent még nem rendelkező kommunistáktól, illetve kommunista csoportoktól kapott segítséget. Az illegálisan tevékenykedő és emigrációban levő pártvezetés a Márciusi Front tevékenységének második szakaszában tudott nagyobb hatással kapcsolódni e mozgalomhoz. A Márciusi Front tehát egészében nézve jelentős kommunista befolyású, de nem kommunista szervezet volt, amelynek erői önálló arculattal és célokkal tevékenykedtek. Ugyanakkor azt is nagyon fontos megállapítani és látni, hogy ez a mozgalom nem volt antimarxista és nem volt antikommunista sem, sőt legtudatosabb vezetői együttműködtek a kommunistákkal.

A Márciusi Front osztálytartalmában és összetételében sem a Kommunista Internacionálé VII. Kongresszusa által megrajzolt népfront, hanem egyik kezdődő kikristályosodási pontja a később nagyobb társadalmi rétegeket, osztályokat magába foglaló antifasiszta demokratikus összefogásnak. Ezért nem zárul le a Márciusi Front története, tevékenysége 1938-al, az 1937—1938-as szellemi mozgalom ekkor és ezután objektív társadalmi mozgás talaján szükségszerűen differenciálódott, hogy a haladás útján továbbfejleszteni akaró és tudó szárnya magasabb szinten integrálódjon a nemzeti progresszió más rétegeivel, osztályaival, mindenekelőtt a munkásosztállyal és a parasztság többi rétegével. Vagyis a Márciusi Front még nem a dolgozó osztályok munkásegységén alapuló összefogásának a szerve, tehát nem népfront még, de nem is ellentéte annak, az a felé való fejlődés egyik lényeges lépcsőfoka. Még kevésbé lehet a Márciusi Frontot széles osztályalapú nemzeti függetlenségi frontnak tekinteni, de — az előbbihez hasonlóan — út ebbe az irányba.

A fentiek alapján megalapozottan állíthatjuk, hogy a Márciusi Front-mozgalom nem ért véget 1938-al, hanem belefejlődött a valóságos népfrontba, majd a háború időszakában a nemzeti függetlenségi frontba. A Márciusi Frontnak ez a szemlélése nemcsak indokolja 1938 utáni továbbfejlődése vizsgálatának jogosultságát, hanem az a nemzeti függetlenségi mozgalom kibontakozása megértéséhez — mint fontos előzményének, előtörténetének és egyik alkotójának összefüggő ismerete — el-

Az első fontos jelenség, amit vizsgálnunk kell a Márciusi Front továbbfejlődésében az, hogy a korábbi szellemi mozgalom differenciálódása során milyen úton, milyen arányban és milyen hatékonysággal haladt előre a politikai mozgalomná válás útján. Maga a differenciálódás megtörtént mind a szélsőjobboldali nyilas, mind pedig a baloldali demokratikus és németellenes nemzeti függetlenségi irányban. Bennünket a továbbiakban ez a második irány kell hogy foglalkoztasson, hiszen a Márciusi Front-mozgalomból ez a szárny jutott el legmesszebb a társadalmi haladás és a nemzeti összefogás útján. Korábban csak a politikai mozgalom, a pártalakítás útjára tért baloldalt tekintették előrelépő szárnynak, s a szellemi síkon megmaradókat már nem. Jelenleg azonban — a korábbihoz képest sokkal több adat birtokában — árnyaltabban vizsgálhatjuk ezt a kérdést. Vagyis a Márciusi Front, a népies mozgalom továbblépő erőit legalább három síkon találhatjuk meg. Van egy je-

lents rész, amely a korábbi mozgalom centrumában, vagy ahhoz közel foglal helyet, és a formai kereteket illetően nem kíván a szellemi mozgalmon túllépni, de tartalmilag mégiscsak túlmegy a demokratikus átalakulás, majd a nemzeti függetlenség propagálása irányába. Vagyis a szellemi mozgalom kereteit el nem hagyó részben is kialakul egy előremutató, haladó vonal. Egy következő irányzat az, amely hajlandó és képes is a szellemi mozgalmat továbbfejlesztetni, politikai mozgalommá kiszélesíteni. Közöttük találjuk a Márciusi Front kezdeményező, irányító vezetőit: *Erdei Ferencet, Kovács Imrét, Féja Gézát, Illyés Gyulát, Veres Pétert* stb. A felsoroltak zöme elsősorban más pártok vagy szervezetek adta kereteken belül kívánja politikai tevékenységét kifejteni. Vagyis nem teljesen különálló pártpolitikát óhajtának megvalósítani, hanem a Független Kisgazda Párt, illetve a 48-as Kossuth Párt keretében kívántak tevékenykedni — mindenekelőtt Féja Géza, de kisebb mértékben Veres Péter is. E csoport közül néhányan, mindenekelőtt *Erdei Ferenc* és *Kovács Imre* nemcsak általában kívánták politikai szintre emelni a Márciusi Front mozgalmát, hanem azon a véleményen voltak, hogy önálló, a kisgazda párttól is különálló szegény és kisparaszti pártot kell létrehozni, megszervezni.

A szellemi mozgalomnak, a Márciusi Frontnak politikai, pártpolitikai mozgalomba való vezetése tulajdonképpen már 1937 második felében is felvetődött. Az első kísérleteket még itt Makón megtették a mozgalom vezetői: *Erdei, Féja, Kovács Imre* stb. Tárgyalást folytattak *dr. Könyves-Kolonits Józseffel*, a 48-as Kossuth Párt makói vezetőjével. Ilyen tárgyalást országos szinten is folytattak 1937 legvégén *dr. Nagy Vincével*, a párt országos képviselőjével. A tárgyalások célja a politikai együttműködés megteremtése a 48-as párt keretein belül. A Féja Géza, Kovács Imre, *Erdei Ferenc* és *Sárközi György* által folytatott megbeszélések azonban pénzügyi okok miatt és országos sajtó hiányában nem vezethettek tartós eredményhez.

Előrelépés történt 1938 elején a pártpolitikai szövetséges keresés kérdésében csakúgy, mint a Márciusi Front átdolgozott és 1938 márciusára újra nyilvánosságra hozott 12 pontjának megfogalmazásában. Ez utóbbinál kimaradt a programból a pánszláv veszélyre vonatkozó utalás és helyette a Duna medence népei összefogásának szükségessége erősödött meg. A politikai mozgalommá történő fejlődés keretének a keresése elvitte a Márciusi Front baloldali vezetőit a Független Kisgazda Párthoz. 1938 áprilisában kezdett tárgyalást *Erdei, Féja, Kovács* és *Sárközi Eckhardt Tiborral*, a kisgazdapárt vezetőjével. A tárgyalások középpontjában az állt, hogy a Márciusi Front politikai tevékenységét kifejteni kívánó szárnya vonuljon be a kisgazdapártba és ott erősítse meg a demokratikus, baloldali irányzatot s ezzel együtt a németellenes parasztegységet is. E tárgyalások eredményeként a kisgazdapárt vezetője *Féja Gézának* és *Erdei Ferencnek* képviselői mandátumot is ígért Csongrád megyében. Ezt azonban *Erdei Ferenc* — a Kossuth Párttal való jó viszonya és radikális demokratikus beállítása következtében — nem fogadta el. Utóbbi miatt az együttműködési törekvés mind a kisgazda párt részéről, mind a népies baloldal részéről lelassult.¹

1938 nyarán még egy közös akció bontakozott ki. Kisgazdapárti politikusok és írók röplapokat adtak ki „A magyar parasztság levele a művelt fiatalokhoz” címen. A röplapot *Féja Géza* szerkesztette és valamennyi jelentős kisgazdapárti és Márciusi Front-os vezető és író aláírta.²

A kisgazdapárthoz való csatlakozást azonban az 1939-es tavaszi választások, a kisgazdapártot itt ért tulajdonképpeni vereségek nem tették lehetővé. Főleg az utóbbi eredményeként megerősödött a Márciusi Front balszárnyának vezetői körében az új, önálló parasztpárt megeremtésének gondolata. Ezt a lépést azonban nem követte minden volt baloldali vezető, és az illegális KMP sem támogatta feltétlenül. Ellenkezett és a továbbiakban le is maradt a Nemzeti Parasztpárt szervezeti előkészítésének munkálataiból *Féja Géza*. Ugyancsak ellenezte az önálló, új párt létrehozását *Veres Péter* is, de ő annak megalakulása után csatlakozott hozzá, sőt vezetőségi tagja is lett a Nemzeti Parasztpártnak. *Féja Géza* további politikai tevékenységét részben a kisgazdapárthoz részben pedig az uralkodó körök angolszász orientációs irányához kapcsolódva fejtette ki.

Új parasztpárt alakítása ebben az időszakban, a háború kitörését megelőző hónapokban nem volt veszélyektől mentes, nem volt egyértelműen csak pozitívnak

¹ A 48-as Kossuth Párttal és a Független Kisgazda Párttal folytatott tárgyalások tényei *Féja Géza* visszaemlékezése alapján rekonstruálódtak. A visszaemlékezést *dr. Salamon Konrad* gyűjtötte és „A Márciusi Front” című kandidátusi disszertációjában dolgozta fel. L. ott III. fejezet. (Kézirat!)

² Uo.

értékelhető lépés. Így mérte fel a helyzetet az illegális kommunista párt vezetősége is, midőn az adott viszonyokat szemügyre véve 1939 elején és nyarán nem ajánlották egy, a parasztság alsóbb rétegeit magába foglaló külön párt, a Nemzeti Parasztpárt létrehozását.³ A párt vezetői már korábban sem lelkesedtek egy új parasztpárt megteremtésének gondolatáért, mert az megoszthatná az antifasiszta demokratikus összefogást, mindenekelőtt a parasztság felsorakoztatását a népfrent-politika mögé. Erre mutat Révai Józsefnek 1937 végén a Gondolatban megjelent cikke is.⁴

Az új párt alakítását ellenezve a párt vezetői rámutattak, hogy amikor a fasizmus előretörőben van és a demokratikus szervezetek teljes megsemmisítésén dolgozik, nem alkalmas az idő új, radikális parasztpárt megteremtésére. Hiszen ha valóban radikális, demokratikus parasztmozgalom létrejöttét jelenti az új párt, a fasizmus még csírájában elfojtja. Nem voltak meg a valóban demokratikus, a munkásosztállyal szoros szövetségben dolgozó új parasztpárt megteremtésének eszmei-politikai feltételei sem, mivel létrehozóinak, s a volt falukutató népieseknek táborában is eszmei-politikai zűrzavar uralkodott.

A Márciusi Front, a népiesek jobbszárnyáról már többen el-eljutottak a szélső-jobboldali, nyilas táborig, többségüknél megerősödött a paraszti miszticizmus mellett a nacionalizmus és a fajelmélettel több területen érintkező paraszti-nemzeti-faji nézet, s helyenként az antiszemitizmus is. Az 1930-as évek legvégén és az 1940-es évek elején a Márciusi Front volt táborában bekövetkezett **nagyarányú differenciálódás** eredményeként csak a balszárny: Erdei, Kovács, Darvas, Féja, Veres stb. tartott ki igazán következetesen a Márciusi Front időszakának határozott, demokratikus követelése mellett.

E követelményekkel számolva és elvi megfontolásokból kiindulva a KMP azt javasolta a valóban baloldali népieseknek és a kisgazdapárt jobboldali vezetőinek politikájával elégedetlen demokratikus paraszti elemeknek, hogy ne új parasztpártot hozzanak létre, hanem a kisgazda pártban próbáljanak erős paraszti baloldalt kialakítani, és ezáltal az egész kisgazdapárt politikáját határozott demokratikus irányba terelni. A kisgazdapárt évtizedes legális szervezeti kerete és a még benne meglévő demokratikus ereje nagyobb lehetőséget ajánl az igazán demokratikus baloldali parasztmozgalom kialakításához, mint egy új párt, amelynek szervezeteit a fasizmus üldözései közepette csak nagy nehézségek árán lehetett volna kiépíteni.⁵

A Márciusi Front vezetőinek balszárnya és a velük egyetértő népies balszárny, bár már korábban megismerte a kommunisták javaslatait, az 1939-es tavaszi választások után — június 29-én — létrehozta Makón az új parasztpártot. Az ismert módon — dereglyén — féllegális keretek között megalakított új párt 1939. augusztus 20-án hozta nyilvánosságra **vezetőségét és programját**. A Nemzeti Parasztpárt elnöke **Szabó Pál** lett, vezetőségi tagjai **Erdei Ferenc, Kovács Imre és Veres Péter**.

A KMP vezetősége és az illegalitásban dolgozó kommunisták — annak ellenére, hogy nem fogadták el ajánlatukat — nem hagyták magára az újonnan alakult Nemzeti Parasztpártot. Számolva azzal, hogy remény van annak demokratikus irányú fejlődésére, minden erőt latba vetettek, hogy ilyen irányban befolyásolják további tevékenységét. A Nemzeti Parasztpárt megalakulását tudtul adó nyilatkozat után kialakult új helyzetben a KMP a következő főbb célok elérését tűzte ki az új párttal kapcsolatban:⁶ „...szembeszállni minden olyan törekvéssel, amely az új pártból általános néppártot, az egész magyarság egyetemes pártját” akar csinálni. Ehelyett arra kell törekedni, hogy kifejezetten osztály-pártként szervezkedjék és tevékenykedjék, mint a falusi dolgozók pártja, nyíltan és félreérthetetlenül valljon színt a fasiszta kormányzattal szemben, mint ellenzéki párt. Harcoljon kíméletlenül a szélső-jobboldali nyilasok ellen. A kisgazdapárttal kapcsolatban a Nemzeti Parasztpárt gyakoroljon szókimondó bírálatot, de ugyanakkor világosan jelentse ki, hogy tevékenysége nem irányul ellene, sőt a szélsőjobboldal és a német fasizmus növekvő befolyása ellen és a demokratikus követelésekért folytatott harcban felajánlja a barátságos együttműködést országos és helyi viszonylatban egyaránt. Továbbá, a kom-

³ Párttörténeti Intézet Archivum, A. IV. 28/6. 1939. (Az itt tartalmilag idézett dokumentum a párt egyik vezetőjének 1939. szept. 26-án kelt levele, amely ellenzi a KMP viszonyát a röviddel azelőtt létrejött Nemzeti Parasztpárhoz.) L. részletesebb feldolgozásban **dr. Korom Mihály**: A Kommunista Párt harca a munkásosztály vezette antifasiszta parasztegység megteremtéséért a második világháború időszakában, Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Scientiae Socialium, Szeged, 1964.

⁴ Gondolat, 1937, 6. sz.

⁵ Párttörténeti Intézet Archivum, A. IV. 28/6. 1939.

⁶ Uo.

munistáknak mindent meg kell tenniük, hogy a Nemzeti Parasztpárt eszmeileg és gyakorlatilag is a munkásság és a parasztság szövetségének alapján álljon, a munkásszervezetek védelme és autonómiája dolgában azonosítsa magát a legális munkásszervezetekkel. Szervezeti téren pedig ne úgy tevékenykedjen, hogy bomlassza a kisgazdapártot, hanem úgy, hogy mintegy elmosódjon a szervezeti különbség közöttük. Sőt a Független Kisgazda Párton belül is törekedjék baloldali létrehozására. Tegyük lehetővé a mindkét párthoz való tartozás lehetőségét is és törekedjék a Nemzeti Parasztpárt arra is, hogy képviseltesse magát a kisgazdapárt országos szervezetében, tartson kapcsolatot egyes kisgazdapárti parlamenti képviselőkkel, akik esetleg az Országgyűlésben is felléphetnek az új párt nevében, illetve védelmében.

Ez a segítőkész álláspont hasznos volt a parasztpártot létrehozó politikai erőknél. Ez megmutatkozott már nem sokkal a megalakulást követő programnyilatkozatban is. A 10 pontból álló program a következő főbb célkitűzéseket tartalmazta:

1. Független Magyarországot; 2. Magyar Országvezetést; 3. Népuralmat, általános egyenlő, titkos választójogot, sajtó, gyülekezési, szervezési stb. szabadságjogot, népi önkormányzatot stb.; 4. Igazságos adózást, a progresszív adózás és a létminimum adómentességének bevezetését; 5. A munka becsületét, rokkantsági, öregségi és munkanélküli segélyt, minimális munkaidőmegállapítást, általános társadalombiztosítást, a dolgozók szabad szervezkedését; 6. Földreformot: a feudalizmus teljes lebontását, az 500 holdon felüli nagybirtok kisajátítását, tagosítást vagy szövetkezeti termelőüzemek létesítését a mezőgazdasági termelés korszerűsítését, addig is a mezőgazdasági munkásság és cselédség életszínvonalának intézményes emelését; 7. A nagytőke uralmának letörlését, a kartellek és monopóliumok megszüntetését, a kamatláb leszállítását, népbankok felállítását; 8. Az ország iparosítását; 9. Gazdasági szervezkedést, az álszövetkezetek és egykézrendszer helyébe termelő és fogyasztási szövetkezeteket; 10. Egyetemes népnevelést.

Ez a program demokratikus program volt, alkalmas legális kiindulás ahhoz, hogy az új párt útján is megindulhasson a parasztság egy része, elsősorban a szegényparasztság és a kisparasztság felzárkóztatása az antifasiszta demokratikus népfronthoz. Az új párt annak ellenére, hogy vezetőik egy része — elsősorban Szabó Pál — egyetemes magyar pártként kívánta megszervezni, mindinkább osztálypártként, a nincstelen és a kisparasztság érdekeinek radikális képviselőjeként kezdett tevékenykedni. A kommunisták előrelátása azonban beigazolódott. A második világháború kitörése után a kormányzat lehetővé tette valóságos párttá való kiépítését, sőt vezetői ellen (Erdei és Kovács) bírósági eljárással hajszát indítottak, és a párt lapjának, a Szabad Szónak terjedelmét is 1939 szeptembere után felére csökkentették. 1940 közepétől a Márciusi Frontnak ez az örököse zömmel már csak Szabad Szó köré tömörülve tudta kifejteni tevékenységét. Ez a tevékenység különösen két vonatkozásban, a munkás-paraszt szövetség elismertetésének és az antifasiszta parasztegység célkitűzései elfogadásának a kérdésében volt ebben az időszakban igen hasznos.

Az első kérdéskörben a leglényegesebb eredményt 1941-ben sikerült elérni. Erre az időre a Nemzeti Parasztpárt létrehozóinak zöme elismerte és vallotta a munkás-paraszt szövetség szükségességét a társadalmi és a politikai felszabadításért folyó küzdelemben. Igaz, egyesek közülük — mint Kovács Imre — csak a közös származás alapján tartotta lehetségesnek a két nagy dolgozó osztály szövetségét,⁷ de legjobbjai, a marxista felvértezetséggel Erdei Ferenc és Darvas József már a munkásosztály vezető szerepének történelmi szükségességét is magáévá tette.

Hasonlóan jó eredményt tudott elérni a Szabad Szó táborán belül a parasztegység megteremtéséért folytatott felvilágosító propaganda 1941 során. A Nemzeti Parasztpárt, a Szabad Szó és tábora valóban nem a kisgazda párt ellen folytatták tevékenységüket. Sőt 1940 októberében *Bajcsy-Zsilinszky Endre* a Független Kisgazda Párt parlamenti képviselője egy ideig a Szabad Szó munkájába is bekapcsolódott, mint annak főszerkesztője. Az antifasiszta parasztegység megteremtése lehetőségeiről a Szabad Szóban, a Népszavában, polgári lapokban, a Szociáldemokrata Pártban és földmunkás szervezetében, valamint ifjúsági szervezetében kiterjedt felvilágosító munkát folytattak a kommunisták, a szocialisták és a Nemzeti Parasztpárt megalkotói. Ennek eredményeként — bár Kovács Imre a gazdag parasztság egy részét nem kívánta bevonnai a küzdelembe⁸ — az 1941 őszi alakult Parasztszövetség már úgy jöhetett létre, mint az antifasiszta parasztegység szervezete. Bár a kisgazda párt jobboldali erői és a belügyi kormányzat is azzal a politikai hivatással szándé-

⁷ Szabad Szó, 1941. május 11.

⁸ Szabad Szó, 1941. július 27. 1. old. (vezércikk).

között e szervezetet megteremteni, hogy az az ellenforradalmi Horthy-Magyarország utolsó éveinek politikai életében végbemenő osztályátcsopotulások során megakadályozza a parasztságban rejlő demokratikus forradalmi erők érvényre jutását és teljes kibontakozását, s ezzel együtt hazánk két nagy dolgozó osztálya, a munkásság és a parasztság osztályszövetségének létrejöttét. Nagy Ferenc, a Parasztszövetség elnöke mindezt így fogalmazta meg: „A Parasztszövetség a parasztság osztályerejének azt a sima lefolyását lesz hivatva vállalni, amely mellett a parasztság öntudata kellőképpen kiforrhat ugyan, de anélkül, hogy rombolna és kárt okozna.”⁹

A kommunisták, a szocialisták és a szegényparasztság következetes vezetői tevékenységének eredményeként a Parasztszövetségen belül 1943 első felében sikerült létrehozni a Földmunkás Tagozatot, amellyel tovább erősödött a parasztszervezet baloldali, demokratikus irányú vonala.

A Márciusi Front baloldali erőinek legfontosabb továbbfejlődési lépcsője az antifasiszta nemzeti függetlenségi politika megértése és az ahhoz való csatlakozás volt. Ez a változás és felismerés 1941 őszén—1942 elején következett be, amelynek eredményeként a Népszava karácsonyi számában Darvas József hitet tesz a függetlenségi politika mellett, majd szintén Darvas és Erdei, Illyés Gyula, Kovács Imre, valamint Veres Péter aláírásukkal fogadják el és hirdetik a Magyar Történelmi Emlékbizottság 1942-es felhívását. Tulajdonképpen ezzel a tettükkel a Márciusi Front volt vezetői integrálódtak, magasabb szinten csatlakoztak az egész országra kiható, a munkásosztály, a parasztság, a haladó értelmiség és más németellenes erők nemzeti szövetségéhez. Ezen az úton haladtak tovább akkor is, amikor 1943-ban a Parasztszövetség Földmunkás Szakosztályában, a Szabad Szóban, majd 1944 februárjában a Földmunkás Szakosztály vezetői országos kongresszusán az antifasiszta függetlenségi mozgalom célkitűzéseit — köztük a kis- és szegényparasztság követeléseit is — propagálták.¹⁰

Magyarország 1944. március 19-én bekövetkezett német fasiszta megszállása után a Szabad Szó köré tömörült Nemzeti Parasztpárt-i erők, a Márciusi Front haladó eszméinek tényleges követői, szintén teljes illegálitásba szorultak. Az 1944 nyarán kommunisták és szociáldemokraták, a kiscgazdák és bizonyos polgári erők részvételével létrehozott Magyar Frontból — a jobboldali erők törekvései ellenére — nem sokáig hiányozhatott a munkás-paraszt szövetség alapján álló és valóban antifasiszta, demokratikus parasztegységet kívánó Nemzeti Parasztpárt sem, 1944 kora őszén a kommunisták és baloldali szociáldemokraták együttes harca meghozta az eredményt és a Nemzeti Parasztpárt egyenjogú tagja lehetett a nemzetközi összefogás eme — egyelőre még mélyen a föld alatt dolgozó — szervezetének. A Magyar Front intézőbizottságában a Nemzeti Parasztpártot Erdei Ferenc és Darvas József támogatásával Kovács Imre képviselte. Ugyancsak Kovács képviselte a Nemzeti Parasztpártot a Bajcsy-Zsilinszky Endre vezette Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadítási Bizottságában is. A parasztpárti erők itteni tevékenysége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nemzeti függetlenségi front e központi szervezete a felszabadulás időszakára kormányozni képes szinten tudta összefogni a nemzet erőit.

A fentiekkel együtt a Nemzeti Parasztpárt vezetőségének feladatkörébe tartozott a már 1944 őszére felszabadult kelet-magyarországi területeken a politikai mozgalom beindításával való törődés is. Ezt célozta a Nemzeti Parasztpárt vezetőinek 1944. október 21-i döntése is arról, hogy Erdei Ferenc és testvére haladéktalanul menjen át a fronton Szegedre és kezdje meg a párt legális szervezeti kiépítésének a munkáját. Ezzel azonban a volt Márciusi Front fejlődésének egy újabb lépcsőfoka következett be. Tehát még most sem zárult le a Márciusi Front hatása, jelentősége, folytatódása, hanem csak áttevődött új körülmények közé és további fontos részét képezte a demokratikus átalakulás ügyének. Sőt következményeinek hatása a szocializmus építése idejére is átnyúlhatott, amely megvalósította a Márciusi Front és valamennyi fejlődési szakaszának célkitűzését.

⁹ Paraszt Naptár 1946. A Magyar Parasztszövetség kiadása, 1945., 19. old.

¹⁰ A befejező részben érintett valamennyi problémakör részletesebb kifejtését lásd: Földmunkás- és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon, 1848—1948. Budapest, Táncsics, 1962. II. köt. (Korom Mihály: Földmunkás- és szegényparaszti mozgalmak Magyarországon a második világháború idején, 943—1029. old.)